

РИСИ НЕОРОМАНТИЗМУ В НОВЕЛІ СТЕПАНА ВАСИЛЬЧЕНКА «ЧАЙКА»

Антоненко А.Ю., аспірант

Запорізький національний університет

У статті, присвяченій творчості Степана Васильченка, проза якого засвідчила собою синтез прикметних ознак як європейського, так і українського варіантів модерністської естетики, аналізується новела «Чайка». Для цього твору характерні такі неоромантичні риси: звернення до народної творчості; використання символізму як знаряддя пізнання світу; змалювання яскравої індивідуальності, самодостатньої, неповторної особистості; акцентування на провідній ролі інтелігенції в житті суспільства; виведення на перше місце не раціональних, а інтуїтивних форм пізнання; освоєння неоромантичної проблематики.

Ключові слова: модернізм, неоромантизм, волюнтаризм, фольклор, символізм, проблематика, особистість, інтелігенція.

Антоненко А.Ю. ЧЕРТЫ НЕРОМАНТИЗМА В НОВЕЛЛЕ СТЕПАНА ВАСИЛЬЧЕНКА «ЧАЙКА» / Запорожский национальный университет, Украина

В статье, посвященной творчеству Степана Васильченко, проза которого ознаменовала собой синтез характерных признаков как европейского, так и украинского вариантов модернистской эстетики, анализируется новелла «Чайка». Для этого произведения характерны такие неоромантические черты: обращение к народному творчеству; использование символизма как орудия познания мира; изображение яркой индивидуальности, неповторимой личности; акцентирование на ведущей роли интеллигенции в жизни общества; выведение на первое место не рациональных, а интуитивных форм познания; освоение неоромантической проблематики.

Ключевые слова: модернизм, неоромантизм, волюнтаризм, фольклор, символизм, проблематика, личность, интеллигенция.

Antonenko A.U. THE TRAITS OF NEOROMANTISM IN THE SHORT STORY «SEAGULL» WRITTEN BY STEPAN VASYLCHENKO / Zaporizhzhya National University, Ukraine

In the article, devoted to Stepan Vasylichenko, whose prose certifies by itself the synthesis of typical signs of both European and Ukrainian variants of the modernistic aesthetics, the short story «Seagull» is analyzed. For this work such neoromantic features are characteristic: addressing to public creativity; using symbolism as an instrument of cognition of the world; describing a bright individuality, a self-sufficient, unique personality; accenting on the leading role of the intelligentsia in the life of the society; putting into the first place not real, but intuitive form of cognition; mastering the neoromantic problematics.

Key words: modernism, neoromanticism, voluntarism, folk-lore, symbolism, problematics, personality, intelligentsia.

Духовна атмосфера кінця XIX та початку XX століття ознаменувала собою грандіозні зрушення у світоглядних позиціях. Саме в цей час виникає модернізм, який оформлюється не лише у вигляді окремого напрямку, але й нової концепції, нетрадиційного погляду на світ, що відрізнявся від існуючого досі постренесансного. Поява цього феномена була пов'язана з кризою реалістичного типу творчості, позитивізму, логоцентризму, поширенням «філософії життя». Інтерес до творчої особистості, музики, поезії, проголошення поезії, а не науки вищим знанням – це ті філософські погляди, що заявили про себе на зламі століть.

Проза Степана Васильченка, як представника й учасника цього мистецького руху, увібрала в себе всі його ознаки. Тому доцільно вести мову про синтез світоглядних ідей кінця XIX – початку XX століття, що різною мірою проявилися у творчості цього видатного майстра слова. Його письменницька діяльність, як і всіх інших представників модернізму, засвідчила собою синтез прикметних ознак і європейського, і українського варіантів модерністської естетики, зокрема неоромантичних тенденцій у творчості. Оскільки проза Степана Васильченка розглядалась такими літературознавцями, як Р.Дуб, В.Олійник, О.Турган, Н.Шумило, у руслі реалізму, то актуальність цього дослідження зумовлена потребою виявлення рис неоромантизму на прикладі новели «Чайка».

В основі дослідження лежать наукові праці, присвячені вивченню феномена модернізму на українському ґрунті: В. Агеєвої, Т. Гундорової, М. Ільницького, В. Мельника, В. Моренця, С. Павличко, В. Пахаренка, Я.Поліщука та інших.

Неоромантизм як чітко окреслене явище виник в багатьох європейських літературах в кінці XIX – на початку XX ст. Неоромантизм або новоромантизм як стильова течія модернізму межі століть характеризувався поривом до свободи, опоетизуванням звичайної людини, що не бажає миритися з сірістю існування, дослідженням внутрішнього світу індивіда.

Не залишає сумнівів спорідненість неоромантизму з романтизмом XIX ст. – це «використання фольклорних джерел, звернення до народної творчості, народних уявлень та міфів» [1, 33]. Так, у новелі

Степана Васильченка «Чайка» потужним є фольклорний струмінь, що проявився уже в назві твору й використанні казкового зачину та магічного числа три: «Було у матері їх, синів, трос. Максим – найстарший, Петро – середульший, третій – той Андрійко безталанний. Четверта дочка - Маруся» [2, 265]. Народні-пісенні засоби використовує автор з метою створення інтимної атмосфери задушевної розмови з читачем, а також для емоційності і надання творові національного колориту. Задля цієї мети він добирає епіграф до твору, у якому зустрічаємо звертання «Сестро моя, зелена рута» [2, 264], прикладку метафорично-порівняльного характеру «вітри-поштарі» [2, 264], тавтологію «... цілими роками дома не буваю, і дома не буваю та й вісті не маю» [2, 264]. У тексті новели наявні зменшено-пестлива та згрубіла лексика («матінко» [2, 269], «голубко» [2, 269], «молоденький» [2, 274], «кулачище» [2, 275], «хлібець» [2, 275], «грушки» [2, 275]), народнопоетичні порівняння («дочка була, як рута» [2, 265], «полетіла, як чайка» [2, 269], «руки вгору піднімає, як крила» [2, 275], «три сини, як соколи» [2, 267]), нестягнена форма прикметника («фідная» [2, 269], «зеленая» [2, 264]), повтори («заридала гірко-гірко» [2, 270], «скривилась-скривилась» [2, 271], «тихо-тихо розійшлись» [2, 272], «веселий-веселий» [2, 274], «глибоко-глибоко зітхнула» [2, 276]), риторичні фігури («... куди мої діти позаводив? Де мені їх шукати? Куди листи слати?» [2, 276]), постійні епітети («чорний ворон» [2, 267], «буйні вітроньки» [2, 276]), українські народні пісні:

Писала листи ніченьками,
А печатувала слізоньками,
А пересилала тими буйними вітроньками... [2, 276].

Неоромантики, на відміну від романтиків, на перше місце винесли чуттєво-інтуїтивне пізнання, відмовилися від типізації та повернулися до символізму як знаряддя пізнання світу. Недаремно Степан Васильченко в новелі «Чайка» використовує яскраві символи, зокрема, двох птахів: чайки та чорного ворона. Птах – це широко розповсюджений символ духа та душі в давньому світі, який зберіг своє значення і в християнстві. У багатьох релігійних традиціях птахи здійснюють зв'язок між небом і землею. З сивої давнини птахів вважали божественними істотами, оскільки вони мають дар польоту. Крила, у свою чергу, – «символ духовності, розуму; багатства думки; емоційного піднесення; могутності; незалежності; сили; впевненості» [3]. У християнстві крила – це ще й символ правосуддя. В українській народній творчості чайка ототожнювалася з ідеальною матір'ю, яка здатна на самопожертву заради благополуччя власних дітей. Таке трактування образу й використав Степан Васильченко. Дізнавшись про тяжке становище синів і негаразди в сім'ї дочки, стара Ковалиха «полетіла, як чайка» [2, 269].

Чайці протиставляється образ чорного ворона як символу гріха. Ворона часто ідентифікують із Сатаною через специфічний колір пір'я та здатність викльовувати очі померлим. Появу ворона сприймали як передвісника невдачі. Він здавна вважався віщим птахом, що вміє передбачати майбутнє. Можливо, це було пов'язане зі здатністю ворона імітувати людське мовлення. Віщунські здібності має брат покійного чоловіка Ковалихи. Ще до негараздів у сім'ї вдови дівер криче «над дітьми, як чорний ворон» [2, 267]. Поряд із вороном пророкують лиху долю братам і ворожки, до яких звернулася вдова: «Недобре, сестро, випадає твоїм синам, та й не одному, а всім» [2, 268]. Тож недарма автор називає їх «старими відьмами»: «слово відьма спочатку вживалося в значенні "та, що все знає", звідки розвинулося подальше "ворожка", а пізніше - "зла, сварлива жінка" [4].

Навколо центральних символів твору групуються інші, що несуть важливе ідейне навантаження. Це, насамперед, група образів-символів родинного затишку: високі ясени, півники, чорнобривці, вишитий рушник.

Символ дерева – один із найстаріших. «Дерево життя - це родовідне дерево, де кожна гілочка символізує когось із предків, або родичів /братів, сестер і т.д./». Такі родовідні дерева (як оберіг) можна побачити на рушниках коло образів у кожній українській хаті» [4]. Віддавна дерево вважалось символом плодороддя та життєвої енергії. Щорічна зміна деревом листя – оновлення життя. У новелі цей символ оповитий сумом, адже сімейне гніздо пустує без продовжувачів роду – дітей, тому автор наголошує, що «з ясенів спадає сухий лист на трухлу солому, падає додолу на зів'ялі півники» [2, 264]. Недаремно прозаїк, подаючи пейзаж навколо будинку головної героїні, вводить образ бур'яну як символу занепаду та недоглянутості: «Коло хати – пустиня, все позаростало бур'яном» [2, 275].

Дім, сімейне вогнище, а також прагнення нового вільного рівного життя символізує наскрізна художня деталь – портрет «невеселого селяка у шапці» [2, 265]. Вперше він з'являється на початку твору, підкреслюючи самотність вдови Ковалихи, і в той же час сліпу віру матері в ідеали її синів, бо протягом всієї новели буде вона боронити портрет Т.Шевченка від зазіхань діверя: «Все збирається колись порізати або спалити, а стара звикла до його, як до живої душі в хаті, мовби поріднилася з ним» [2, 276].

Глибоко символічною є колористика новели. Сакральним у всіх культурах світу був білий колір та його антипод – чорний. «Білий - просвітлення, сходження, одкровення» [3]. Саме тому Степан Васильченко вміщує портрет Т.Шевченка на білій стіні, підкреслюючи позитивні тенденції в трактуванні цього

образу. І навпаки чорні очі має брат покійного чоловіка Ковалихи, бо «Чорний колір практично в усіх етнокультурах - це символ темряви, зла, смерті, диявола, пекла...» [3].

Вагоме символічне навантаження несе золотий та жовтий колір. У православ'ї золотий співвідноситься зі святістю, Богом, Богородицею, світлом Христа. У літературі золотий – синонім до слів багатий, щасливий, коштовний. І саме як передчуття майбутнього щастя й радості наперекір усім випробуванням долі виступає в кінці новели символ «золотого дзвону», семантика цього образу увиразнюється цитатою з творчості Т.Шевченка:

І буде правда на землі...
Повинна бути, бо сонце стане
І оскверненню землю спалить... [2, 276].

Та не лише позитивне значення має жовтий колір, він символізує собою ще й хворобу, смерть, потойбічний світ. «У Європі жовтий прапор означав карантин, а хрест – чуму» [3]. Негативного відтінку набуває цей колір у пейзажі осіннього кладовища, у картині прощання матері зі своїм найменшим сином «Андрійком безталанним»: «Скільки золота, золота того сумного, осіннього... Коли вперше глянеш на це море жовтого листу, зразу аж серце стенється: на мить помріється обмареним очам, що то повно скрізь весняного сонця, його золотого гарячого проміння. А глянеш удруге – і серце заніє: нема сонця – то золота печаль. Сум...» [2, 271]. Ідейна значущість цього пейзажу підсилюється появою хреста як спрощеної модифікації світового дерева, як символу безсмертя, життя й плодючого начала, адже для матері та однодумців Андрій залишається завжди живим: «Скільки золота, золота того сумного, осіннього... Скрізь – поміж хрестами, поміж могилами, по лавочках, навіть на пам'ятниках і хрестах...» [2, 271].

Окрім наскрізної символічності, до неоромантичних рис у новелі «Чайка» Степана Васильченка слід віднести також змалювання не маси, а яскравої індивідуальності, самодостатньої, неповторної особистості, протистояння індивіда і соціуму, але без негативного ставлення до темної юрби, бо неоромантик зневажає не сам натовп, а той рабський дух, що змушує людину добровільно зараховувати себе до чогось стихійного. Герої новели Степана Васильченка – це духовно багаті люди, кожен з яких відрізняється від іншого своїми талантами та рисами характеру: «Максим у книжках кохався, Петро любив майструвати, а той Андрійко безталанний усе малював хату з ясенами» [2, 265]. Ці персонажі ведуть боротьбу за високі ідеали проти сірості повсякдення: «Не журіться, мамо, - іде правда на землю. Всі бідні будуть учитися, хто хоче, без плати» [2, 266]. Їхнє протистояння зі злом набуває реальних проявів, бо один з братів підняв на повстання проти пана село, інший – не пішов служити цареві, а найменший дошукувався правди, доки не потрапив на кладовище.

До специфічно українських рис неоромантизму, на думку В.Пахаренка [5], належить акцентування на провідній ролі інтелігенції, яка намагалася підняти звичайну трудящу людину до високих культурних вартостей. Так, головні герої новели «Чайка» знайомлять свою матір із забороненими напередодні революції 1905 року творами.

Неоромантичною є проблематика твору. Боротьба з несправедливістю породжує проблему пошуку правди, що неодмінно настане: «Буде правда на вас, на катів, буде суд!» [2, 275]. З цієї репліки Максима постає ще одна проблема: добра і зла, а позитивна кінцівка твору висловлює сподівання на перемогу добра за умови активних революційних дій. Тісно пов'язана з попередньою ще одна проблема самознищальності зла. Адже роблять нещасними зятя та дівера Ковалихи вони самі. Чоловік Марусі егоїстичний, жадібний, жорстокий, але ця лють отруєє і його життя. Брат покійного чоловіка Ковалихи багатий та заздрисний, «боявся, щоб справді братової злидні не вийшли в люди» [2, 266]. Ця ненависть згодом стане причиною їх моральної загибелі.

Неоромантики мистецьки освоювали концепцію волюнтаризму Шопенгауера-Ніцше, за якою зрозуміти сутність світу наука (розум) безсилі, тому на перше місце переміщуються не раціональні, а інтуїтивні форми пізнання. Так, головна героїня твору Степана Васильченка прислухається до своєї інтуїції: «Болить материне серце – віщує щось» [2, 268].

«Визначальною рисою неоромантизму, на противагу романтизму з його концептуальним розривом між ідеалом та дійсністю, виявилася конструктивна спроба подолати протистояння цих конфліктно непереборних опозицій, завдяки могутній силі волі зробити сподіване, можливе дійсним...» [6, 492]. І справді, лише завдяки силі своєї волі герої новели «Чайка» зможуть дістатися своєї мети, побудувати життя, на яке вони заслуговують, не зважаючи на втрати.

Новела «Чайка» Степана Васильченка характеризується такими неоромантичними рисами: звернення до народної творчості; використання символізму як знаряддя пізнання світу; змалювання яскравої індивідуальності, самодостатньої, неповторної особистості; акцентування на провідній ролі інтелігенції в житті суспільства; виведення на перше місце не раціональних, а інтуїтивних форм пізнання; освоєння неоромантичної проблематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шпильова О. Український неоромантизм / О. Шпильова // Урок української. – 1999. - №1. – С. 32 – 35.
2. Васильченко С. Твори в 3 т. / упор. і прим. Б. Деркача, В. Костюченка. – К.: Дніпро, 1974. Т. 2. – 1974. – С. 264 – 276.
3. Словник символів / О. Потапенко, М. Дмитренко, Г. Потапенко та ін. – К.: Народознавство, 1997. – Режим доступу: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_k.htm
4. Словник символів / О. Потапенко, М. Дмитренко, Г. Потапенко та ін. – К.: Народознавство, 1997. – Режим доступу: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_d.htm
5. Пахаренко В. Нарис української поезики (до нових підходів у вивченні літератури) / В.Пахаренко. – К., 1997. – 80 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. Теремко. – К.: Академія, 1997. – С. 492.

УДК 070.481 (477.64)

ЖАНРОВЕ РОЗМАЇТТЯ МІСЦЕВОЇ ПРЕСИ (НА ПРИКЛАДІ ГАЗЕТ „ЗАПОРІЗЬКА ПРАВДА” ТА „ИНДУСТРИАЛЬНОЕ ЗАПОРОЖЬЕ”)

Абрамова І.Г., к.філол.н., доцент, Дробна О.В., магістр

Запорізький національний університет

У статті викладено основні тенденції жанрового розгалуження преси з орієнтацією на сьогодення, окреслено сучасні тенденції жанрових перетворень, досліджено сьогочасне жанрове насичення періодичних видань на прикладі газет Запорізької області – „Запорізька правда” та „Индустриальное Запорожье”. Пропонується спостереження авторів щодо трансформації жанру журналістських творів.

Ключові слова: жанр, інтерв'ю, репортаж, замітка, звіт, нарис, фейлетон, трансформація.

Абрамова И.Г., Дробная О.В. ЖАНРОВОЕ РАЗНООБРАЗИЕ МЕСТНОЙ ПРЕССЫ (НА ПРИМЕРЕ ГАЗЕТ „ЗАПОРІЗЬКА ПРАВДА” И „ИНДУСТРИАЛЬНОЕ ЗАПОРОЖЬЕ”) / Запорожский национальный университет, Украина

В статье изложены основные тенденции жанрового разветвления прессы с ориентацией на сегодняшний день, определены современные тенденции жанровых преобразований, исследовано сегодняшнее жанровое насыщение периодических изданий на примере газет Запорожской области – „Запорізька правда” и „Индустриальное Запорожье”. Предлагается наблюдение авторов относительно трансформации жанра журналистских произведений.

Ключевые слова: жанр, интервью, репортаж, заметка, отчет, очерк, фельетон, трансформация.

Abramova I.G., Drobna O.V. GENRE DIVERSITY OF REGIONAL PRESS (ON EXAMPLE OF NEWSPAPERS „ZAPORIZ'KA PRAVDA” AND „INDUSTRIALNOYE ZAPOROZH'YE”) / Zaporizhzhya National University, Ukraine

In the article main tendencies of genre diversity of modern press, up-to-date trends of genre transformation, genre saturation of press are considered on example of editions of Zaporizhzhya region – newspapers „Zaporiz'ka Pravda” and „Industrialnoye Zaporozhye”.

Key words: genre, interview, report, notice, account, essay, newspaper satire, transformation.

У мистецтві, літературознавстві, теорії журналістики і публіцистики жанр – одне з найскладніших понять. Звертаючись до тих чи інших конкретних явищ суспільного життя, природи, мистецтво випрацьовує специфічні форми їх відображення, що поступово змінюються залежно від змін історичних умов, але все ж таки зберігають певну стійкість. Жанр допомагає плідніше працювати над матеріалом, відбором фактів, трактуванням явищ, процесів. У чіткому термінологічному розумінні жанр не відображає дійсність так, як будь-який твір мистецтва та літератури. Жанр є категорією узагальненою: він відтворює не безпосередньо дійсність, а характер відношень до неї через твори, що складають його основу. Жанр – це завжди настанова на певний тип, спосіб зображення, характер і масштаб узагальнень, вид підходу до дійсності. Журналістські твори постають перед нами не у випадковому і хаотичному нагромадженні, а у сформованих, більш-менш стійких жанрових різновидах. Вважається, що своєрідність журналістської творчості багато в чому визначається жанрами, а літературна майстерність